

A naplójegyzetben egy megyei tisztségviselő néki címzett kirohanásait idézi: „Nekem szóló szemrehányások: becsempésztem a Jaspers-ről szóló esszémet(?), leadtam a NYIRK-ben Beke megemlékezését az elhunyt Kurkó Gyárfásról, amelyet előzőleg a Korunk-ból már kiemeltek”, s ezt követően még számos vádpontot idéz fel, ezek természetesen csak abban a közegben voltak vádpontoknak nevezhetők. Lemondását követően Gáll Ernő folytatta a maga elméleti munkásságát, az 1989 decemberét követően pedig, talán mondhatjuk így, sajátos tanulmány-típust dolgozott ki, amelyben az általa korábban érintett problémaköröket vizsgálja meg újra, közben pedig azt a háttér-anyagot is feltárja, amelyek az írások keletkezéséhez kapcsolódik. Ezeknek az írásoknak az olvasása nem kis szellemi izgalmat jelent, közben pedig olyan dokumentumokat is megismerhetünk, amelyek segíthetik a *Korunk* történetének és Gáll Ernő gondolkodói életútjának eddiginél teljesebb megismerését is.

1989 decemberét követően nevét és legjobb hagyományait megőrizve, Kántor Lajos vezetése alatt a *Korunk* is megújult, de talán ennél is fontosabb, hogy a romániai magyarság is új, korábban nem tapasztalt kihívásokkal teli világba került. Olyan világba, amelyben egyelőre valóban vágyálomként lehet csak a sajátosság méltósága sorsmetaforáról beszélni, ám amelyeknek a korábbi berendezkedéssel szemben mégis megvan az az előnye, hogy az ideológia mindent uraló helyére a gyakorlat került...

KÁNTOR LAJOS

Testvérek és tejtestvérek?

AVAGY: ÚTBAN A TÖBBSÉG FELÉ...

A címben és az alcímben jelzett kérdések, a kérdésekben rejlő feszültségek, (történelmi) valóság és illúziók, közelségek és távolságok előrevetítése érdekében, amolyan *captatio benevolentiae* szerepében álljon itt három idézet, egyelőre a szerző és az évszám megjelölése nélkül:

„A megismerés: megértés, a megértés: szeretet.”

„A műveltség ügye fillérekből virágozik ott, ahol hősiesség pótolja a forintokat.”

„A függetlenül bégető, ide-oda futkosó kis népekben előbb-utóbb föltámad az akol utáni vágy, mely a nacionalizmusok folytonos életveszedelme után megtanítja őket a közös kerítés erejére.”

E három idézetet zárjuk le egy negyedikkel, ugyanabból a korszakból és ugyanattól a szerzőtől. Az ítélet így hangzik: „Az eszmék embere: az író pedig kipusztulóban, átadja helyét a pártirástudónak.”

És most nevezzük meg az idézetek lelőhelyét, keletkezésük idejét: *Egy folyóirat terve*, 1933; *A magyar élet antinómiái*, 1934; *Magyarok Romániában*, 1935. Mindhárom írás (mind a négy idézet) megtalálható *A minőség forradalmában*. Vagyis Németh Lászlóhoz fordultunk, pontosabban, ő jött szembe velünk, mint annyiszor, ha magyarság, kisebbség és Európa gondjai, megújuló konfliktusai kerülnek szóba. A „tejtestvérek”, a „Duna-vidék népei” szintén rá emlékeztetnek, mint (egyik) forrásra.

Szakítani az önbolondítással

Ezek a hivatkozások, majd a továbbiak nem egy megszállott Németh László-hívő mindennapos olvasmányából lépnek elő, hanem az ún. szocializmus, illetve az átmenekek, nem utolsósorban az 1989 utáni közép-kelet-európai változások fóképpen erdélyi, romániai tapasztalataival akarva-akaratlanul felvértezett folyóirat-szerkesztő, irodalomtörténész, (időlegesen) botcsinálta politikus rácsodálkozásai a sokat és mégsem eleget emlegetett közhelyre: a Történelem ismétli önmagát. A kérdések s a rájuk adott válaszok – és az illúziók is ismétlődnek. A muszájherkulesi nekirugaszkodások ugyancsak – legalább Ady Endre (Németh László legfőbb mestere) óta.

Regionális, országos, nemzetközi konferenciák, kerekasztalok, közvetlen tárgyalások, testületi ülések inkább a „pártírástudók” véleményeit, magatartását emelik ki – az itt következő gondolatok, dilemmák felvázolójának különösen a kilencvenes évek elején bőven volt része belőlük; az aktuálpolitikai feladatoktól ma már távolabb, bizonyos ideje „az eszmék embere: az író” jogait szeretné visszaállítani, saját munkájában is. Következésképpen nem a politológiai elméletek és leírások útját járja most, kisebbségi jogok, autonómiák, európai integráció világhipotézisei (és Kárpát-medencei alkalmazás-kísérletei) helyett az irodalom- és sajtótörténeti múltba néz – hátha ezáltal a távolabbi jövőbe is lát. Mert a jelen sorozatos kudarcai a közeljövőt csöppet sem mutatják ígéretesnek. Akkor hát valami mást kell keresni, mint amit tegnapi és napjainkbeli kormányzó pártok, egy- vagy több- (esetleg két-)színű kormányok kisebbségpolitikája ígér, hogy aztán a gyakorlatban megtagadja. Kinyilvánított kormányprogramokkal szemben, amelyek legfeljebb ellensúlyozni akarnák „a kisebbségi létből fakadó hátrányokat”, a több mint fél évszázada kisebbségi sorsot próbáló (és mindössze négy gyerekkori esztendő folyamán „többséginek” számító) írástudó – lehet, elődeihez hasonlóan olykor utópiákba tévedve – szükségesnek véli meghirdetni végre a szakítást a kisebbségi szemlélettel – mind az egyén, mind a közösség érdekében. Látszólag csak az „elit” és egyes kisebbségek számára járható utat tud felvázolni, példákkal alátámasztani, de feltételezi, hogy ez az út a nagyobb közösség (újban elővett szóhasználat: a nemzetközösség) számára is jelenthet biztatást – legalább akkorát, mint amekkorát nemzetközi fórumok kinyilatkoztatásai és határozatai jelentenek. A Nyugatra (függesztett?) szem, a Strasbourgot vagy New Yorkot célzó tekintet helyett (szelídebben szólva: mellettük), arra próbál feleletet keresni, hogyan térhetnénk vissza önmagunkhoz, miképpen lehetne saját erőforrásainkat munkába állítani. (De ezzel nem kíván az ismert autartikus törekvésekkel egy platformra kerülni!)

Kinek kell a kisebbség? – fogalmaztam meg, némelyeket talán meglepő agresszivitással a kérdést, először Csobánkán, 1994 nyárutóján, a chicagói-budapesti *Szivárvány* szervezte irodalmi napokon – nem kételkedve a válasz igazságában: *Senkinek*. Még önmagának sem: mert többség akar lenni. Ha őszinték vagyunk, ha nem bújunk el a tények egyre dörömbölőbb igazsága előtt, be kell vallanunk, egyik többség sem rajong a nemzeti a kisebbség(ek)ért: sem az, amely az adott ország lakosságának uralkodó többségként „bosszankodik” a kisebbség(ek) szemtelen követelőzésén, sem pedig az anyanemzet államhatárán kívül rekedt kisebbség legfőbb reményét jelentő többség, amelynek tagjai úgy élik meg a leszakadt nemzetrészek támogatását, mint folyamatos, végül is indokolatlan adót, vagyis frusztrációt, életszínvonaluk megkárosítását. Nem tudom, Európa s a nagyvilág milyen kortársi példákat mutat fel, de a magyar társadalomra egyre inkább érvényes a „határon túli” magyarok ilyenszerű megítélése. Bennem egy

éve erősödött fel az önbolondítással szakító „Erdély-néző” magatartás, a szókimondás igénye, s ezt többszöri nekifutással próbáltam, próbálom különböző oldalakról megközelíteni. A *Mi okból vagy mi végett?* kérdésfelvetése után (*Magyar Nemzet*, 1994. aug. 27. és 29., illetve *Erdélyi Napló* 1994. aug. 31. és szept. 7.) szintén kérdőjel kitételének szükségességét éreztem az *Útban a többség felé?* hipotézis végére (*Népszabadság*, 1995. jan. 4.), amit aztán egy teljes *Korunk*-számában jártunk körül, ugyancsak 1995 januárjában („Kinek kell a kisebbség?” főcím alatt). Ezt követte *A haszon és a kár* (*Népszabadság*, 1995. jún. 3., illetve *Erdélyi Napló* 1995. jún. 28.), a kisebbségi kultúra megbecsülésének hiányáról. Újabb alkalmat a szembesülésre a közelmúltban egy kifejezetten sajtótörténeti évforduló hozott; Aradon emlékeztünk rá, viszonylag szerény keretek között.

Spectator figyelmeztetései

A 120 éve született és mindenütt méltatlanul elfeledett Krenner Miklós, az erdélyi s a budapesti magyar újságírás Spectatorja ismerteti föl valamennyi újraolvasójával az idők és rendszerek változásában ránk hagyományozódott szomorú igazságot: „A mi kisebbségi hitünkben a múltnak van ugyan jelentősége, de csak a jövőnek lehet szerepe. A jelen fogalmi tartalma egészen megváltozott: nem jelent mást, mint az elpusztítás közvetlen szándékait a hatalom részére, a fejek gyáva lehajtását a kisebbségi magyar oldalán.” Ezt a kolozsvári *Ellenzék*ben írta le Spectator, 1929 karácsonyán; hat és fél évtized múltán elmondható, hogy „a fejek gyáva lehajtása” már korántsem ilyen egyértelműen érvényes – ám ez még távolról sem jelenti az ún. „kisebbségi kérdés” megoldását a magyarok által is lakott közép-kelet-európai országokban, s természetesen Erdélyben, Romániában sem. Hiba volna ebben kizárólag a többség hibáit, bűnét látni, s nem venni tudomásul, hogy az „erdélyi helyezkedés” nem zárult le. Amit Krenner az *Erdélyi Helikon*ban 1931-ben ki mert mondani, ma is figyelmeztető: „Hasonlítunk a szegényhez, ki szentül hiszi, ha módos embertársával közös bajba jut, lehetősége kerül, hogy ezen az áron a saját külön szenvedésétől megszabadulhat. Van tehát valami kis igaz ellenségeink állításában: kellemetlen állam akarunk lenni az államban. Nem is akarunk, mert már vagyunk visszas helyzetünknel fogva, sőt egyéb is: az emberiség köztársaságában egy külön emberiség. Néha így gondolkozunk: európaiak vagyunk, de bizonyos vonatkozásban Európa mégsem létezik számunkra, mert az emberi szolidaritást eltávolodni látva tőlünk, a nemes humánus szolgálatára való különös hivatás, képesség és szándék birtokában is mi szintén és öntudattal elhajolunk. Néha lehunyjuk balszemünket, hogy pontosan célbavehessük kisebbségi céljainkat; a csiga is bezárkózik a csigaházba, s meszkéreggel zárja el kijáratát, ha kizárólagosságra kényszerül.” A csigaház metaforát megelőzően fogalmilag is kifejti e két háború közti bátor publicista a dilemmát, a kérdés belső ellentmondásait. Íme: „A kisebbségi élet és a kisebbségi öntudat az emberi egységben bizonyos vonatkozásban kívül áll; ha nem volna így, nem volna fájdalmas különlegességében kisebbségi probléma, kisebbségi rossz helyzet s keserves kisebbségi életforma se. Így a tények logikájával való pontos számolás hiánya s a munkaterv készületlensége bizonyos ferde magatartásra szoktatott. Mert másként kapjuk a közös külső hatásokat, azért másként nézünk kifelé, de gyakran a célszerű tárgylagosság ellenére. Bizonyos, hogy minden válság sokkal súlyosabban nehezedik reánk, mint másokra, mert a leggyengébbek vagyunk és szánandó helyzetben, azért jól megérthető, ha másként érzünk s másként hatunk vissza, mint közvetlen szomszédaink: kisebbségi módon, de sajnos, egy kisebbségi ortodoxia módján is.”

Krenner Miklóst nem lehet megvádolni azzal, hogy nem képviselte, nem vállalta fel a Romániába szakadt magyarság érdekeit, nem azonosult volna sorsával. Életművet épített a magyar publicisztikában, mindenekelőtt a kisebbségvédelemből. De páratlan becsületessége, ami tárgyilagossággal párosult, kimondatta vele, hogy a sokféle tragédia, emberi, európai, magyar, román állami és általános kisebbségi nyomorúság ha magyarázat igen, métség nem lehet a sülyedésre. „Ámde ha nem bírta ellepni ez az iszap egészen, föl kell tennie magához a kérdést: miért nem igyekszem hát részben kiszabadulni belőle, s miért süppedek sorsom önkéntes megkövesítésével súlyosodva, szinte szándékosan még a kelleténél is mélyebbre? Ez a fatális tény a legveszedelmesebb valóság. Saját termelés, mint a mocsárban az egyre szaporodó tőzeg.”

Makkai Sándorral szólva, ezért sürgeti, követeli Spectator a „magunk revízióját”, a tények világos elemzését, a reális következtetések levonását és az okos munkát: a belső szervezkedést, a gazdasági lehetőségek kihasználását, a kapcsolatok építését a magyarság többi részeivel, a „világmozgalmak” kiaknázását. Mindenkori (nemzeti és nemzetiségi) hordószónokok szövegeivel szembe aligha állítható meggyőzőbb szöveg és program, mint a Spectatoré: „A magunk kisebbségi problémáját elsősorban a magunk személyes ügyének kell tekintenünk, de másodsorban számbajövő belföldi és európai reális ügyvé kell kiszélesítenünk, nemcsak az eddigi szokásos politikai alapon, ahogyan eddig kitágult, hanem a többi, új oldalának, az eddig elhanyagolt oldalak kidomborításával. És tenni kell ezt úgy, hogy az európai és a román érdek egyaránt hasznot is reméljen tőle, baráti szolgálatokat, nemcsak kényelmetlenséget és veszedelmeket várjon, mint eddig. Vissza jobban magunkhoz, az egyetemes magyarsághoz, s oda szorosabban Romániához, Európához és az emberiséghez! Erre feltétlenül szükségünk van, inkább, mint másoknak...”

Krenner történelmi alapon hitt e program megvalósíthatóságában, Erdély – múltjából is következő – jövőjében. Olyannyira hitt Erdélyben, hogy a korabeli magyarországi élet elé példaként állította a transzszilván örökséget. Pedig „Az erdélyi hagyomány öregebb, mint a magyarországi, melyen most odaát a társadalmi, irodalmi, állami élet alapszik. Talán Swedenborg mondta, hogy a más élet, más világ törvényei fordítottak, azért a legöregebb angyal a legfiatalabb. Erdély ódonsga most a fiatalnak és újnak természetes védője, mert más világban más törvényeknek és más eszközöknek kell hódolnia, anélkül, hogy megsemmisítené azt, ami és aminek maradnia kell.” Az „irodalmi schizma”, illetve a magyar irodalom egysége körül folyó vitában vélekedik így Spectator, 1928 júniusában, az *Erdélyi Helikonban*.

A hagyományőrzés és a radikális megújulás ilyen értelmű összekapcsolhatósága az adott korban illúzióknak bizonyult (ennek beismeréseként foghatjuk föl Krenner jó néhány későbbi elemző-ítélkező írását), s bizonyára ma sem érvényesíthető ebben a formában. Mégis érdemes elgondolkodni rajta, hátha részzigazságot tartalmaz. Egy más nézőpont mindenesetre új megközelítéseket tesz lehetővé. Az „erdélyi út” Spectator felfogásában – és ebben Kuncz Aladárral ment együtt! – európaít is jelent. „Ha többségi gazdanépünk – minősíti igen elegánsan a románságot – egy szükségletté vált dunai gazdasági rendszer építése körül való közreműködésünket fölhasználhatja, s az államfejlesztésben, csak találomra mondjuk, például a páneurópaszerű mozgalomban tevékenységünk megállapítható, minden illuzionáltság önkénytelen már egyszerű valóságnak és egyszerű lehetőségnek látszik. Igazi válaszul az erdélyi történelemre hivatkozunk, mely reánk hagyta örökségül a transzszilván eszmét, nem pusztán a képzetet, hanem a fölhasználható erőt s egy nagy tanúságot, hogy Erdély sajtószertű helyzetéből s lelkületéből még most is lehet hasznot húzni.”

Németh László megfigyelései – és illúziói

Alig pár évvel Krenner után, Németh László az, aki „kívülről”, vagyis nem kisebbségi, hanem többségi magyarként néz szembe ezekkel a kérdésekkel. Szekfű Gyula könyvét, a *Három nemzedéket* bíráló tanulmányában, „Az elszakított magyarság” c. fejezetben (1934-ben) keserű és szigorú ítéletet mond a hivatalos Magyarországról, de általában is a magyarságról, elsősorban a többségi, a „trianoni magyarságról”. (Érdeemes emlékezetünkbe idézni itt az erdélyi irodalomtörténész Láng Gusztáv több mint fél évszázaddal későbbi, már magyar állampolgárként megfogalmazott, súlyos aforizmáját: „Csonka-Magyarországon csonka-magyarok élnek.”) Németh László szerint „A »neobarokk társadalom« a Trianonnal szemben tanúsított magatartásában mutatta ki leginkább ürességét. Mindent elmulasztott, amivel kisebbségi sorsba szakadt részét támogathatta, s mindent elkövetett, amivel a környező népek magyar-gyűlöletét állandóan készenlétben tarthatta.” Németh egyformán kifogásolja, hogy a többségi (trianoni) magyarság nem ismeri „a felvidéki vagy erdélyi magyarság valódi szociális szövetét”, ezt az „elszakadt véreink” sztereotípiájával helyettesíti, és nincsenek ismeretei Romániáról, Csehországról, Szerbiáról. (N. L. nevezi így őket.) „Természetes, hogy így aztán a »magyar megváltás« is vagy »a mi nagy barátaink« vagy a »lássák be végre Európa urai« büvigéjével idézzük”. A bevezetőben említett – Németh Lászlóra is jellemző – illúziók következnek a fejtegetésben („életképtelen, törpe nációk”-ról a környezetünkben meg arról a bizonyos közös kerítés erejéről, a közös akolról), s talán ide kell sorolni a magyarság európai hivatásáról vallottakat is. Mégsem mehetünk el érdektelenül a következő megállapítás mellett: „egyezmények, alkuk itt nem segítenek; a magyarságnak vagy európai problémák megoldását kell magára vennie – vagy a maga problémáiban is alul marad.”

Egy évvel később, „a napi politika műfogásainak” fölébe emelkedni akaró „reformot” (vagyis: „magunk revízióját”) sürgető tanulmányában Németh László még élesebben kiáltja ki: „A magyarság előtt egy választás van: meghalni vagy kovász népnek lenni!” Ebben a vörösmartys-adys kérdésfelvetésben a „kisebbségi sors” megint külön fejezetet kap. Itt hangzik el: „A kevesebb joga az élethez az, hogy különb. A kisebbség jogosítványa, ha elit tud lenni.” Geopolitikai térségként vizsgálja – a múlt, a jelen és a jövő perspektívájában – a Duna-medencét, Kelet-Közép-Európát, az imperializmusok s az orosz típusú szocializmus szorításában; s miután sorra veszi (jól ismert) tételeit kert-Magyarországról, minőség szocializmusról, a magyar szellem alkatáról (a lappangó magyar görögöségről), eljut, visszajut a kisebbséghez: „A magyar kisebbségi helyzetből csak akkor nem szöknek meg – kihalásba, árulásba, idegenségbe – a magyarok, ha ebből a helyzetből sorsot tudunk csinálni; a tengésből küldetést. S amilyen mértékben halad idebenn a reform s lesz a haldokló népből példánép, olyan mértékben lesz az ottani tengésből hivatás. Ha a magyarság: alvó, zárt spalettájú ház, akkor a kisebbségi magyar sors tévelygés. De ha a magyarság eszme, akkor minden kisebbségi magyar egy apostol. Minek az apostola? Annak a jövő birodalomnak, amelyet a német, orosz és olasz tömbök közé rajzol ki az itt élő kis népek közös érdeke.”

Valamivel előbbre datálható „Duna-Európa”, a „tejtestvérek” kultúrtáji-néprajzi megközelítése, a nemes folyóirat-szerkesztői szándék: egymás értékeinek megbecsülésére nevelni. Itt is azzal a reménnyel (illúzióval), hogy – noha lemaradtunk a megismerésben – „kedvezőbb helyzetünkől nagyobb tartalékainkkal mi vegyük át az irányítást”.

Mindezek a – nemegyszer tulajdonképpen egymásnak ellentmondó – kérdések reálisabban jelentkeznek a *Magyarok Romániában* című útirajzban (1935). Idézhetjük jellemzésére egy 1940-ből való Németh László-írás egyik félmondatát: „ne ragaszkodjunk túlságosan a rögtönzött elmélethez, melyekkel az ösztön azt akarja kitalálni, ami tudásunkból még hiányzik” (*Híd a Dráván*). Nos, Németh László az 1935-ös romániai utazása során olyan tudást szerzett, amely az elméleteket félretolva, részben ma is használható – szembesíthető újabb és legújabb tapasztalatainkkal.

A *Magyarok Romániában* a maga egészében érdemes a kritikai újraolvasásra, itt azonban – elsődleges témánkból következően – a tizenöt fejezet közül csupán a VIII.-tól kezdődően tallózunk. Lépten-nyomon olyan szövegrészekre bukkanunk, amelyek valószínűleg egyszerre váltják ki magyar és román nemzetvédők ellenszenvét és elutasító magatartását, holott Németh László alapvetően magyar nézőpontból közelít Erdély múltjához és jelenkorához, s a megoldáskeresésben európai, pontosabban dunatíji szemléletet igyekszik érvényesíteni. Az utazó reformer és nemzetnevelő így tekint magába és a történelembe: „Iszonyú elgondolni, hogy a magyarság ezt a földet elvesztette. Mialatt Erdélyt jártam, egyre jobban kivilágosodott, hogy az elvesztett Erdély nem csak terület. Erdély vizsga volt s az, hogy nem tudtuk megtartani: levizsgázás, mert Erdélyt nem úgy vették el tőlünk. Mi nem fejeztük be a meghódítását s mi eresztettük ki a kezünkől, amit meghódítottunk belőle. Vegyék el Franciaországtól Bretagne-t; ha valami erőszakos élc meg is tehetné, a leszakított tag magától visszaforrna. Erdély akkor veszett el, amikor magyarsága problematikussá vált.” A sorvadás jegyeit látja a szerző, a magyarság szempontjából, a szellemi evakuálást, amit nem ellensúlyozhat az imádság, fogadalom, de még a fegyver sem.

Brassóban járva figyelni meg és írja le a kisebbségi sorsot kísérő neurózist. „Ahogy keményebb vagy puhább az ember, a tünetek mások és mások, de a legellentétesebb jelentkezési alakokat is közös kórképbe (*morbus minoritatis*) foglalják a közös betegségek. Az ember mint sebet kénytelen a nemzetiségét nyalogatni, kenegetni. Magaviselete reakció egy szívében hordott s napról napra kiújuló sérelemre.” Három típusát írja le a „kisebbségi idegbajban” szenvedőknek: a minden sérelmet számontartó *dohogót* („Természete szerint passzív ember”), a *lojálit* (simulékony kultúremler, „nem magyar, hanem transzilvánista”) és a „gyakorlati illúziókat” (?) kergető *szervezőt*. Van ebben a tipizálásban jó adag rögtönzés és következőképpen igazságtalanság is, a részfigyelések viszont időállóak. Mint ahogy a székelyudvarhelyi kétféle írói magatartás leírása is emlékezetes: a néven nem nevezett költő-szerkesztő („a legfáradtabb ember, akit valaha láttam”) az elhagyatott házban, „egy mélabús Don Quijote” – Tompa László; és vele szemben az itt tanított tanár, a „heroikus tanulmányokat” író Szabó Dezső. „Valamikor barátja volt a költőnek, hogy két ellenkező, de viszonyainkra egyaránt jellemző kórállapot felé repüljenek szét.”

Kolozsvárra érve (hajóval Giurgiuiig s onnan Bukarestbe ment előbb, az útirajz írója) belefárad az élmények befogadásába, és hiába mutatják, mesélik neki a régi dicső történelmet, ő már ilyenekre fogékony csak: „Mátyás megmaradt lovas szobra (hátán a felírás: minden népet legyőztél, csak a magadé vert meg) s a Mátyás-kori ferences-kolostor gyönyörű gót udvara inkább mint befolyásoló hangulat, érv, szillogizmustag maradt meg bennem s nem mint eleven vízió.” Foglalkoztatja viszont a „Dunagondolat”, a „tejtéstvériség”, most már azonban közvetlen tapasztalatai is vannak a román politikai viszonyokról, a közéletéről. Így hát látja: „E törvények közt ma talán a legelső, hogy a kisebbségekkel nem szabad rokonszenvezni. Amelyik román párt ennek a tör-

vénynek elméletből ellenszegülne, azt a románság elpusztítaná.” Németh László azt is tapasztalja, hogy noha „egyetlen komoly veszedelem számukra az orosz”, mégis inkább a magyar-veszélyben gondolkodnak a románok; úgy látja, a románoktól idegen a faji gyűlölködés, ám „akik szeretik elterelni magukról az indulatot, ránk terelik”. Ránk, magyarokra. Szerzőnk keresi egyes románok humanizmusában a Duna-gondolat szállását, de mindegyre csalódások érik. Innen az összegező ítélet: „Míg kultúrkülönítményeik apró ékeket vernek a székely földbe, kultúrembereik szívesen békülnek velünk, de nem sok becsét érzik a békülő kezünknek. Ha mi jó képet vágunk ahhoz, amit velünk csinálnak, ők is jó képet vágnak a mi türelmünkhöz: körülbelül ez ma a román-magyar közeledés.”

Németh Lászlónak az útirajzban sem ez az utolsó szava közeledés-ügyben. Szót kerít az utolsó előtti fejezetben a tervezett nagyváradi „békeértekezletről” – kevés bizalommal. (Amit a történesek rövid távon igazoltak.) A *Magyarok Romániában* írója történelmi távlatba állítja véleményét: „A románság túl fiatal és szegényebb egy tapasztalattal a kelleténél; a kiábrándító lecke még nem tanította meg ereje hatáira s így a ráutaltság-érzés is hiányzik belőle, mely a közös Duna-akol melegét megkívántathatná. Ha szavakban még el is képzelhető egy megegyezés, nem képzelhető el ösztönökben.” Itt megint feltűnik egy illúzió-szál, a „példaadó, térítő magyarság” lehetősége, de a kortársi tapasztalatok – mind a magyarországiak, mind az erdélyiek – lehervasztják ezt a reményt. Akár záró motívum is lehetne a XIV. fejezetben található metafora: „a Tehetetlenség Kollégiuma”.

A *Magyarok Romániában* e mai olvasatát, futó szemlélését hasznos kiegészíteni néhány, a későbbi – negyvenes – évekből származó Németh László-i gondolattal. A *Most, Punte, Silta* (1940) ismét egy bizakodó Németh Lászlót állít elénk: a kelet-európaiságot nem csupán mint kulturális kapcsolatlehetőséget vázolja ezúttal fel; „amit a bécsi döntés is hangsúlyoz: fölnyílt határainkon a gazdaság keringése is szabadabban folyhat. Akármilyen rendbe kell beilleszkednünk, nagy előny számunkra s a rend számára is, ha együtt illeszkedünk bele.” Ez persze ismét illúzióként is tekinthető, van azonban egy lényeges, az akkori korhangulattól eltérő jegye: nem a nemzeti mámorban akar megmártózni, hanem továbbra is a Duna-táji közöst keresi. (Mint Kós Károly a maga transzszilvanizmusában.) Az 1943-as *Nagyváradi beszéd* pedig tovább tágítja a kört – magyar és európai, sőt világ-kisebbségi harcot hirdet meg, „a véres géperkölc ellen”, a „nagy lélek”, az „igazi népiség” jegyében. Itt is keverednek az erkölcsi és a politikai kategóriák. „A mi szórványharcunk sem elszigetelt valami – jelenti ki Nagyváradon tartott előadásában. – A népek az egész világon így küzdenek egy náluk hatalmasabbal. Mindenikükön ott van az a valami, amit mi az órák fordulása szerint: nemzetközi tőkének, nemzeti szocializmusnak, román megszállásnak, vörös rémnek, idegen közeposztálynak, zsidó veszedelemnek nevezünk.” A magyarság kisebbséginek mondott harcát csak úgy látja jogosultnak, „ha az emberiség nagy harcába folyik bele.”

Itt vagyunk a mában

E „parttalan kisebbség” kategóriával, ennek az ellentmondásos magyar és dunatáji szemléletnek a felidézésével végére is értünk hosszas idézeteinknek – a rögtönzött Németh László- (és Spectator-) szemináriumnak. Bármilyen furcsa, úgy tapasztalom, az idézett leírások és kategóriák nem távolítanak a mai problémáktól, nem visznek vissza egy elsüllyedt irodalom- és sajtótörténelmi múltba – inkább segítenek pontosabban meg-

fogalmazni napjaink gondjait, néven nevezni a dilemmákat. Akár a tagadás révén, hogy mindjárt a szeretet és az apostolság némethlászós fogalmait kérdőjelezem meg. Biztos vagyok ugyanis benne, hogy a XX. század végén a kisebbségi jogérvényesítésben vagy a szomszédnépek, a „tejtestvérek” megnyerésében egyik sem segít. Krenner Miklósnak van igaza, amikor a közös ÉRDEK megkeresését hangsúlyozza. Ha nem tudjuk fontossá tenni magunkat a másik fél (a vélt vagy valós ellenfél) számára, látszatsikerekénél, pillanatnyi engedményeknél nem jutunk előbbre. És ez mindkét többség irányában igaz, még ha nem szívesen valljuk is be. A nagy magyar (magyarországi) közösségnek, vagyis a magyar többségnek is csupán így lehetünk valóban fontosak. Egyénileg és közösségszerűen is csak ez az út járható. Ennek pedig egyetlen reális eszköze: a minőség-teremtés. Persze, a minőség kelthet irigységet, félelmet is a (nyelvében-kultúrájában idegen) többségben, amely újra és újra féltékenyen vigyázza lépéseinket, mégis ez az, ami bizonyos civilizációs szinten, a demokrácia valamelyes működésének keretei között megteremtheti a normális, az egyenrangú együttműködés lehetőségét. Akkor pedig már az egészséges verseny dönt, nem pedig a kisebbséghez vagy a többséghez tartozás.

Azt mondhatják, e tanulmányt itt kellett volna kezdeni. Lehet, hiszen kíváncsibb vagyok a jelen és a jövő lehetőségeire, mint a múlt kritikájára. A tanulmányok azonban nem kis mértékben onnan adódnak. Hogy mit minősít helyesnek a jövő, azt megjósolni aligha lehet. Legfeljebb a közelmúltból adhatunk még hozzá valamit a már elmondottakhoz.

Saját – romániai magyar – politikai életünk példáit azért nem sorolom, mert úgy vélem, sajnós nem meggyőzőek; mert nem az eredmények, hanem a heroikus kudar-cok jellemzik elsősorban az elmúlt öt és fél évet. Az önszerveződés kezdeteiből (RMDSZ-vonatkozásban is) már több pozitívumot emelhetnénk ki. Példáimat mégis inkább az ún. civil szférából veszem. Olyan helyi kezdeményekre utalok, mint az illyefalvi (Sepsiszentgyörgyhöz közeli kis székely falu) református papjának, Kató Bélának gazdasági alapozású ifjúsági központjára, a brassói Reménység Háza komplexumára, a székelyudvarhelyi ATI Kft-re, amely ATI-BETA néven helyi tévéstudiót hozott létre, versenyben a kisvárosban működő másik stúdióval.

Egyértelműbben a művelődés területére tartozik a kolozsvári magyar színház nemzetközileg mérhető művészeti teljesítménye, sorozatos vendégszereplései – Bukarest és Budapest, Kisvárdá után – Angliában, Franciaországban, legutóbb Finnországban *A kopasz énekesnővel*. És nem csupán a világhírű Ionesco-darab elismeréséről van szó, hanem egy szerencsés kezdet (Harag György színházához mérten: folytatás) okos felhasználásáról, kiteljesítéséről – ami rövid távon a kevesek számára megnyíló Európai Színházak Közösségébe vezet. Vagyis a kolozsvári magyar színház előbb lesz befogadott a kontinensen, mint Románia az Európai Unióban. Hasonló példaként hivatkozhatnánk Sütő András, legutóbb pedig Kányádi Sándor Herder-díjára. Ezt sem Magyarország „intézte el” nevezett szerzőknek – bár kétségtelen, a nyugati magyar diaszpóra jelentős szerepet vállalt a „lobbyzásban”. Az a Kányádi kapta 1995 tavaszán a „román-nak”, azaz romániai állampolgárnak járó (évi egyetlen!) díjat, aki a *Bujdosni se tudó szegénylegény énekét* írta. Engedtessek meg, hogy első három szakaszát idézzem:

*kelendő a burkus
minket még egy rongyos
forintra se taksál
senki emberboltos*

*nem kellünk mi múltnak
nem kellünk mi mának
kivált jövődönök
minket itt utálnak*

*nem kellünk mi testvér
sem itten sem ottan
a nemkellésekre
beleszomorodtam*

Nos, ez a beleszomorodás a realista látókat, azt hiszem, egyre inkább jellemzi, de nem kell feltétlenül tétlenséget jelentenie. Persze, az írónak könnyebb, megírja a magáét, és ezzel beteljesítette feladatát. Ahogy tette Szilágyi Domokos, sem a Királyhágón túlra, sem „Csíkszentjehovára” nem kacsintva. De megírja a *Magyarok* kegyetlen diagnózisát („Cigány egy nép...”). És vállalva, hogy tulajdonképpen csak halála után vesznek róla tudomást – egy Nagy László és követői. (Nagyobb a szerencséje a prózaíró Bodor Ádámnak, akit átköltözése után pár évvel „fölfedeztek”, rácsodálkoztak rendkívüli látató erejére.)

A diagnózist – nem csupán az erdélyit, a romániai magyart – kívánjuk mi is felvállalni, folyamatosan szolgálni, akik a kolozsvári *Korunkat* szerkesztjük. Valahogy úgy, ahogy színházi barátaink... a *Busz megálló*, a *Kopasz énekesnő* vagy a *Képmutatók cselészövése* előadásaival. Néven nevezve a süketek párbeszédét, az elhagyatottságot, a ránk leselkedő veszélyeket. És természetesen minden, velünk együtt haladni hajlandó magyart hívta. És természetesen Európát, Amerikát – a többnyire süket Európát és Amerikát. Hátha találunk hallókat, meghallóit az új törvényeknek. A törvényeket – amelyeket már nem mások fognak ránk kényszeríteni.

Most látom, hogy belelendültem egy új retorikába. Hiába, Németh László olvasása erre is lehetőséget ad. Olvassuk hát hozzá Krenner Miklóst. És legyünk lehetőségeink szerint, azokkal küzdve, magunk is a jelen „spectatorai”, akik nem beletörődően veszik tudomásul a realitásokat, gazdaságiakat, politikaiakat, hanem alkotó energiáik újrendezésével küzdenek, egy vízbefúló erejével, a partra jutásért.

SZIGETI LAJOS SÁNDOR

Evangéliumi esztétika és modern bukolika

A DSIDA-VERS MÉLTÓSÁGA

*„Halott szerelem illatából
soha, de sohasem elég.”*

Verseinek legutóbbi kiadásában, *A magyar költészet kincsestára* sorozatban megjelent válogatás utószavában teszi fel a kérdést Görömbei András: „érthetetlen [...], miért kell újra és újra felfedezni Dsida Jenő költészetét. Miért nem tudja ez a különleges művészet úgy elfoglalni végre a helyét a magyar költészet történetében, hogy az irodalomértők napi táplálékává, állandóan kéznél levő, ismert, élő értékévé lenne végre?”¹